

MOZAIKOK AZ OMO-VÖLGYI TÖRZSEK ÉLETÉBŐL

VASVÁRY KINGA

Budapest I. kerületi Szilágyi Erzsébet Gimnázium
vasvary.kinga@gmail.com

Ha egy ország vagy akár egy kontinens arculatát igazán meg szeretnénk ismertetni diákjainkkal, akkor nem elég a természeti tájairól, a gazdaságról beszélni, hanem az országot benépesítő embereket, népcsoportokat is be kellene mutatni. Feltételes módot használok, mert lehetetlen vállalkozásnak tűnhet a kis óraszám miatt. Mégis arra buzdítanék mindenkit ezzel az írással, hogy egy kontinensről – akár egy-egy „minta-területet” kiemelve – sok érdekes, a tananyaghoz is kapcsolható és azt elmélyítő információt mondjon el tanítványainak. Ennek lehetőségeit szeretném bemutatni Etiópia Omo-völgyi kultúrájának példáján.

Az **Omo-völgy Etiópia** déli részén fekszik, nyugatra Dél-Szudán, délre Kenya határolja (1. ábra). Ez a terület számos törzsi közösségben élő népnek ad otthont. Nem sok hely maradt a világon, ahol az emberek még viszonylag összhangban élnek a környezetükkel. Amikor többször is eljutottam erre a csodálatos helyre, földrajzos szemmel próbáltam megérteni a bodik, a dassenecek, a murszik és a többi itt élő törzs életének mindennapjait mozgató erőket.

Gazdálkodás az éghajlat rabságában

A törzsek gazdálkodását alapvetően meghatározza a **szavannaéghajlat** és a domborzat. Az Omo folyó mentén élő **dassenecek árasztásos gazdálkodást** folytatnak. A folyó az esős évszakban termékeny iszapot rak le, az áradás után a nők vetik el a kukorica- és cirokmagokat. Ez nagyon hasonlít a Nílus menti gazdálkodáshoz abban is, hogy az Omo-völgyet fenyegető nagy gát (Gibe III.) építése gyökeresen megváltoztathatja az itt élők mezőgazdasági módszereit és lehetőségeit. A másik – a trópusokon oly gyakran alkalmazott módszer – az **irtásos-égetéses földművelés**, amely szintén cirok, kukorica, manióka, bab termesztését teszi lehetővé. Öntözés nincs, a jó termésért a csapadékban bízhatnak március-áprilisban, illetve október-novemberben. A magasabb tengerszint feletti magasságban fekvő területeken használják ezt a módszert. A cirok minden dél-etiópiai népcsoport alapvető élelemforrása, belőle kását készítenek. Hamuval keverik össze,

1. ábra. A terület térképvázlata (Google Map és Google Earth alapján)

hogy hosszú ideig raktározható legyen és a rovarok se egyék meg. A legtöbb törzsnél a felnőttek cirokkását esznek, hús csak nagyon ritkán kerül az „asztalra”. Csak a fiatalok esznek húst, illetve betegség esetén vagy ünnepekkor vágnak kecskét. Ha a marhahús nem is, a vér és a tej fontos fehérjeforrás az egyhangú növényi táplálék mellett. Főleg a fiatalok fogyasztják, fejlődő szervezetük szükségletei miatt, mégpedig úgy, hogy megcsapolják a marhák nyaki erét és a vért tejjel keverik össze. Kiegészítő táplálékuk a méz.

A szavannák hagyományos tevékenysége, az **állattenyésztés** itt talán nagyobb szerepet játszik a törzsek életében, mint pusztán kereskedelmi árucikk vagy élelemforrás. Az állatok számának gyarapítása a csordákban minden férfi számára kiemelten fontos feladat. Az állomány nagysága lehet a jó házasság alapja. Ez nem véletlen, hiszen a szavannán élő törzsek családjainak legnagyobb értéke a csorda, amit még életük kockáztatásával is megvédenek az állattolvajokkal szemben, akár gépfegyverük használatával is (2. ábra). A betegségekkel szemben legtöbbször úgy védekeznek, hogy kisebb csoportokra osztva legeltetik a jószágot területük különböző részein. A férfiak az állatokat sokszor a feleségüknél is többre becsülik, becézgetik, díszítgetik. Több pénzt költenek a marhák gyógyítására, mint gyermekeik vagy feleségük kezelésére. A legtöbb ének, költemény az állataikról szól. Őrzésük sokkal fontosabb is a család számára, mint a gyerekek iskolába küldése.

2. ábra. A pásztor törzsek férfitagjainak elengedhetetlen tárgya a lőfegyver (fotó: Mari L.)

A **hamer** törzsnél az egyik legfurcsább szokás a **bikaugrás**, amihez – elnevezésével ellentétben – többnyire teheneket használnak. Ennek teljesítése jogosítja fel a fiataalt arra, hogy feleséget válasszon és saját családja legyen. Ilyenkor a tágabb rokonság is meghívást kap a próbára, és mivel gyalogszerrel jönnek a rokonok, hosszan elhúzódik a szertartás. Sokszor olyan nehezen terelik össze a benne szereplő állatokat, hogy időközben besötétedik. Mi is így jártunk, de ezt csak az esemény megörökítése miatt sajnáltuk. A bikákon átugró fiú egy vékony, spirituális védelmet adó „szíjjal” a vállán átvetve, anyaszült meztelen hajtja végre a próbát (3. ábra). A testét előzőleg homokkal mossa le, mintegy megtisztítva a bűneitől, majd trágyával vonja be, hogy erőt adjon a nem veszélytelen próba teljesítéséhez. Négyszer kell átfutni a szoroson egymás mellé állított állatok hátán, ami nem kis teljesítmény! Ugrás közben a férfiak erősen tartják az állatokat a fejüknél és a farkuknál, de ezzel együtt is megtörténik, hogy leesnek a próbázók, és csak a következő évben futhatnak neki újra a próbatételnek, amelytől a társadalmi státuszuk is megváltozik.

3. ábra. A bikaugrás a férfivá válás próbája (fotó: Mari L.)

Tapasztalatom szerint a diákokat a furcsa szokások csodálkozásra készítetik, vagy megrémítik, elgondolkodtatják őket. Ezért érdemes a szokások „lelki” hátterével is foglalkozni, megmutatni nekik azt, hogy vajon miből nőtt ki magát az a tradíció, ami számunkra idegen. A bikaugrás próba előtti rituálé pontosan egy ilyen hagyomány. A férfitá avatás eseményén a nők a vendégek előtt megostoroztatják magukat a fiatal férfi családtagok által (4. ábra). Ez a lányok részéről a kitarítás és a fájdalomtűrés próbája, megmutatják, hogy képesek akár szenvedni is fiútestvérükért, férfi rokonaikért. És hol található ebben a földrajz? A hamerek a szavannán állandóan ki vannak téve a természet „szeszélyeinek”, pl. a szárazságnak, a sáskajárásnak, a földek kimerülésének. Sokszor kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy éheznek, mert nincs elég kukorica, cirok. Ekkor a „megkorbácsolt” lány nyugodtan fordulhat a hátán sebeket ejtő férfihez segítségért, aki rendszerint nem is tagadja meg azt. Így a behegedő sebek tömege (5. ábra) akár a túlélést is jelentheti a lányok számára. A fiúk nem dühből vernek rá a lányokra, sokszor ráncigálással, csúfolódással kell biztatni őket, hogy kötélnek álljanak. Mindenesetre az ott tartózkodó turistákat gyakran meborzongatja ez az ősi tradíció.

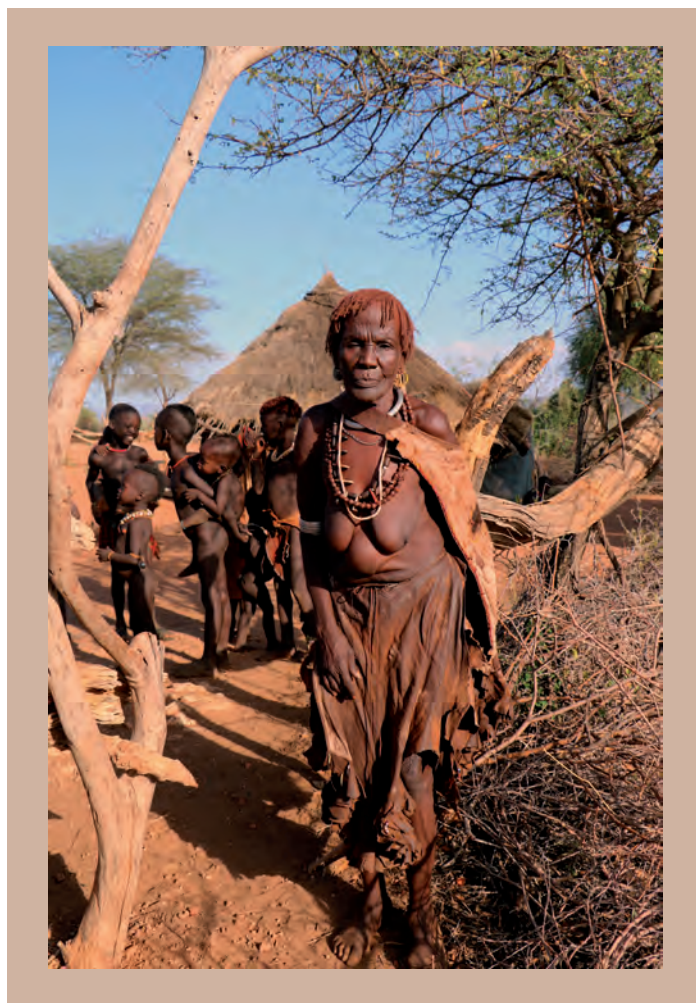
4. ábra. A hamer kultúra része, hogy a bikaugrás napján a család leánytagjai megvesszőztetik magukat (fotó: Mari L.)

5. ábra. A hamer lányok hátán látható hegek a későbbi „életbiztosításukat” is jelenthetik (fotó: Mari L.)

Nem a ruha teszi az embert

Amikor képeket vetítünk a gyerekeknek, a legszembeszökőbb dolog általában az emberek **viselete**. A test fedettségének vagy fedetlenségének mindig volt egy ősi üzenete, de a törzsek öltözete kiválóan szemlélteti a globalizálódó világ előretörését is. A kis fűkunyhók között járva számtalanszor megállítottak pólóért vagy egyéb ruháért. Megfigyeltethetjük a gyerekekkel, hogy a felsőruházat előbb változik, mint a hagyományos szoknya vagy ágyékkötő viselete. Sokszor csak a turisták kedvéért öltik fel a nők régi kecskebőr ruhájukat, de vannak törzsek, amelyek felemás megoldással élnek (6. ábra). Nagy a kontraszt, amikor teljesen meztelen gyerekek futnak elénk kedvenc focimezüket viselő társaikkal. Az azonban látszik, hogy ezeket a ruhákat nem feltétlenül „funkciójuknak” megfelelően hordják, talán inkább azért, mert utánózni szeretnék a turisták viseletét. Ha egy rituáléra kerül sor, a nyugati típusú ruhát ledobják, és hagyományos viseletben vesznek

6. ábra. Idős hamer asszony hagyományos öltözetben (fotó: Mari L.)

részt a szertartásokon. Pólóikat nemigen mossák, hiszen a tradicionális fűből, kérgekből, levelekből, bőrből készült ruhákat máshogy kell ápolni (pl. a kecskebőrt vajjal kenik be, hogy ne legyen merev), vagy ha épp elszakad, másikat varrnak helyette.

Idegenkedhetünk dolgoktól, de elítélni mások szokásait nem bölcs dolog. A toleráns viselkedésre érzékenyíthetjük a gyerekeket a trópusi népek **testdíszítéseinek** bemutatásával is. Ilyen például a **hegtetoválás**, amelyet szinte minden törzs végez. A bőrt egy tüskével megemelik, és egy éles pengével sebet ejtenek rajta, majd növényi olajjal

összekevert hamut tesznek bele, hogy domború maradjon (7. ábra). Ez igen fájdalmas beavatkozás, de szinte elvárt; sokan csúfolódás tárgyának teszik ki magukat, ha „gyáván” visszautasítják. Persze üzenete is van, mint minden tetoválásnak. A felnőtt társadalomba lépésre, a bátorságra, férfiak esetében a legyőzött ellenfelekre, küzdelmekre utalnak a jelzések. Az egyes törzstagok „elolvassák” egymás testét, ami a párválasztást is befolyásolja (pl. szexuális érettség). Persze kérdés lehet, hogy ha ezeket az ősi mellkast, hasat vagy vállat díszítő jeleket nyugati típusú ruhával lefedik, eltakarják, hogyan fognak módosulni a „testi üzenetek”? Egyáltalán mi lép a helyükbe?

7. ábra. Hegtetoválással díszített fiatal murszi lány (fotó: Mari L.)

A diákok figyelmét igencsak felkeltő testdísz az egyes törzsekre jellemző **ajaktányér**. A **suri** (surma), illetve a **murszi** törzs nőtagjai a mai napig viselik ezeket. A tányér a viselője reprodukív korát is jelzi. A hölgyek ajakbemetszését az első menstruáció után ejtik meg a szülei vagy valamelyik nőrokona. A sebbe egy fadarabot helyeznek, majd fokozatosan tágitják egyre nagyobb fa-, majd agyagtányérokkal. A legnagyobbak elérhetik a 15 cm-es átmérőt is (8. ábra)! A tradíció történelmi gyökerei a rabszolga-kereskedelemre vezethetők vissza. A nők arcuk szándékos eltorzításával „védekeztek”, hogy az idegenek ne hurcolják el őket. Ma viszont így tetszenek a murszi férfiaknak és a turistáknak. A házasság után a feleségek a köznapokban egyre kevésbé viselik, s az alsó ajkukon ejtett lyuk mérete is csökken (9. ábra). Csak ünnepek idején helyezik be a díszüket, és ha turisták érkeznek, akik ezért még pénzt is adnak. Persze ennek is két oldala van, hiszen a tradíció megerősítésében sokszor az odalátogatók is szerepet kaphatnak. A murszik büszkén viselik az ajakkorongot, mivel ez megkülönbözteti őket a szomszéd törzsektől, csoporttudatot ad nekik. Ezzel felhívhatjuk a diákok figyelmét más társadalmakban lévő, hasonló szerepet betöltő jelképekre is!

8. ábra. A murszi nők jellegzetes éke az alsó ajakba helyezett ajaktányér (fotó: Mari L.)

Egy másik érdekes szokás a **test- és hajfestés** (10. ábra). A **karók** vörös agyaggal és vajjal kenik be magukat, amikor leánykérésre indulnak. A surik és a murszik trágájával vonják be testüket, amely egyaránt szolgál a moszkítóknak ellen, illetve díszítésként. Botharcok előtt is kifestik egymást fehér agyagfestékekkel. A hamerek pedig igazi hajszobrászok, akik megfelelő agyag kiválasztásával, majd összekeverésével kiváló frizurákat készítenek (11. ábra).

9. ábra. A murszi nők nem hordják folyamatosan az ajaktányért (fotó: Mari L.)

10. ábra. Testfestéssel díszített karo férfiak az Omo folyó partján (fotó: Mari L.)

A szépségért meg kell szenvedni, tartja a mondás, ami itt, az Omo-völgyben különös tartalmat kap. A murszicznál és a suriknál az ajaktányér behelyezéséhez szükséges az alsó metszőfogak kiverése, ami igencsak komoly fájdalmakkal jár. Ezeket a brutális beavatkozásokat egyre többen tagadnák meg, de a törzsi elvárások, a szülők és az azonos életkorú társak nyomása igen nagy, nem könnyű „szembemenni” a tradíciókkal. Ugyanakkor az agresszív eljárás egyben a felnőtt- vagy házasulandó kor elérését is jelzi, ami fontos üzenettel bír. Megtagadása kirekesztéssel is járhat, ugyanis a legnagyobb szégyen érheti a törzsben: gyávának tartják.

Nagyon fontos hozzászoktatni diákjainkat a sokféleség elfogadására és a hagyományok tiszteletére akkor is, amikor egy törzsi közösséget vagy egy bármilyen (számunkra) idegen kultúrát meglátogatunk, tagjaival kapcsolatba kerülünk. Vannak általános szabályok, viselkedési normák, amelyeket érdemes tanítványainkkal betartatni, hiszen ilyen helyzettel Európában kevésbé találkozhatnak. Tehát a földrajz tantárgy nagyon nehéz, de nemes feladata a bonyolult természeti és társadalmi összefüggések megmutatása,

11. ábra. A hamer nők jellegzetes frizurájának tartását természetes anyagok (agyag, vaj) biztosítják (fotó: Mari L.)

miközben érzelmileg is neveljük diákjainkat. Az Omo-völgyben élő emberek története, élete, nehézségei globalizálódó, változó világunkban alkalmat adhat küldetésünk teljesítésére nekünk, tanároknak.

Irodalom

RÉGI T. 2006: Nomádok között Kelet-Afrikában. Anthropolis. Budapest. 243 p.

RÉGI T. 2018: Minimális antropológia. Qadmon Kiadó. Budapest. 197 p.

A TANÍTÁSHOZ AJÁNLJUK

Feladatok

1. Gyűjtsd ki a cikkből, hogy milyen természeti adottságokkal rendelkezik az Omo-völgy, és azok hogyan befolyásolják az ott élő törzsek életét!
2. Milyen hatása van a Gibe III. gátnak az Omo-völgyi népek gazdálkodására?
3. Hogyan befolyásolhatja a turizmus a nomád, félnomád törzsek életét?
4. Milyen szokásai vannak az egyes törzseknek, amiket a természeti adottságok alakítottak ki?
5. Milyen testdíszítési eljárásokat alkalmaznak a törzsek? Milyen jelentésük van a különböző testdíszítéseknek?
6. Milyen csoporttudatot erősítő tárgyakat, eseményeket ismersz a murszik ajaktányérjához hasonlóan a világ más részeiről (pl. busójárás, maorik tetoválásai)?